La font del Miracle (del Portal) i la font Seca

Segons una llegenda popular, que deuria ser prou important en el seu moment per ser recollida pel rei castellà Alfons X el Savi (1221-1284) en les seves Cantigues a la Verge Maria, era comú explicar un miracle relacionat amb la Font Seca i la Font del Portal. Aquestes cantigues són 427 composicions escrites en galaicoportuguès en honor a la Mare de Déu. La majoria d'aquestes composicions expliquen diversos miracles relacionats amb la intervenció de la Mare de Déu.

D'aquestes, sis estan dedicades a fets relacionats amb la Mare de Déu de Montserrat. Joan Pozo Marcet presenta aquestes sis cantigues [1]

I (Cantiga 48) – De com un cavaller que tenia dins la seva propietat una font que abastava d'aigua al santuari, dominat per l'avarícia cobra impostos als monjos, que no trobant altra manera de trobar aigua prop del terme imploren ajut a Nostra Senyora i els hi és concedit tot desviant la deu d'aigua als dominis del monestir.

II (Cantiga 52) – De com Nostra Senyora abasteix de llet el seu santuari fent baixar cada dia cabres salvatges de la muntanya. Aquest fet durà quatre anys ininterrompudament fins que un dels clergues robà una de les cabres i se la menjà.

III (Cantiga 57) – De com una dona devota que pujava a Montserrat en romiatge, és pel camí atacada per uns bandolers. Encomanant-se a Santa Maria els bandolers són castigats pel Cel tornant-se cecs i tolits. Aquests no sanen fins que no són duts fins els peus de l'altar de Nostra Senyora i els monjos del santuari preguen per ells.

IV (Cantiga 113) – De com un dia, mentre els monjos cantaven Missa, una enorme pedra es desprèn de la muntanya amenaçant de destruir el santuari. Nostra Senyora per protegir el monestir i els que en ell habiten desvia la gran roca per tal que no ocasioni el mínim dany a la seva Casa.

V (Cantiga 302) – De com enmig d'un peregrinatge pujà a Montserrat un vil home amb males intencions, robant diners durant la nit a un company seu. L'endemà

quan els peregrins abandonen l'església acabada la Missa, una força misteriosa el reté dins no permetent que surti del temple fins que als peus de Nostra Senyora i confessant la culpa, restitueixi allò que s'havia apropiat il.lícitament.

VI (Cantiga 311) – De com un home molt devot de Nostra Senyora de Montserrat la visitava en romiatge diverses vegades durant l'any. Fent-se acompanyar per un conegut i dirigint-se com tenia per costum al monestir per celebrar la festa de l'Assumpció de Maria, es sorprès sortint de Barcelona per una forta tempesta amb tan mala sort que un llamp cau mortalment sobre el devot peregrí. El seu company davant la impotència del moment fa retret amb males paraules a la Mare de Déu. Nostra Senyora que sempre té cura dels seus devots ressuscita el difunt, el qual un cop tornat en vida retreu al seu company les injurioses paraules amb les quals ofengué la benigna i protectora Regina del Cel.

La cantiga 48 és la que fa referència al miracle de la Font Seca i de la Font del Miracle.

Tanto son da Groriosa

Cantiga 48

Esta é como Santa Maria tolleu a agua da fonte ao cavaleiro, en cuja erdade estava, e a deu aos frades de Monssarrad a que a el queria vender.

Tanto son da Groriosa / seus feitos mui piadosos,
que fill' aos que an muyto / e dá aos menguadosos.
E daquest' un gran miragre / fez pouc' á en Catalonna
a Virgen Santa Maria, / que con Jeso-Cristo ponna
que no dia do joyzo / possamos ir sen vergonna
ant' el e que non vaamos / u yrán os soberviosos.

Tanto son da Groriosa / seus feitos mui piadosos…

Monssarrat éste chamado / o logar u é a fonte
saborosa, grand' e crara, / que naç' encima dun monte,
que era dun cavaleiro; / e d'outra parte de fronte
avia un mõesteyro / de monges religiosos.

Tanto son da Groriosa / seus feitos mui piadosos…

Mas en aquel mõesteiro / ponto d’agua non avia
se non quant’ o cavaleiro / da fonte lles dar queria,
por que os monges lle davan / sa renta da abadia;
e quando lla non conprian, / eran dela perdidosos.

Tanto son da Groriosa / seus feitos mui piadosos…

E demais, sobre tod’ esto, / el assi os pennorava,
que quanto quer que achasse / do mõesteiro fillava;
e porend’ aquel convento / en tan gran coita estava,
que non cantavan as oras / e andavan mui chorosos.

Tanto son da Groriosa / seus feitos mui piadosos…

Os monges, porque sentian / a ssa casa mui menguada,
entre ssi acord’ ouveron / de lle non daren en nada,
ca tian por sobervia / de bever agua conprada;
poren todos na eigreja / entraron muit’ omildosos,

Tanto son da Groriosa / seus feitos mui piadosos…

Dizend’: «Ai Santa Maria, / a nossa coyta veede,
e con Deus, o vosso Fillo, / que todo pode, põede
que nos dé algun consello, / que non moiramos de sede,
veend’ agua conos ollos / e seer en desejosos.»

Tanto son da Groriosa / seus feitos mui piadosos…

Pois ssa oraçon fezeron, / a Sennor de piadade
fez que sse canbiou a fonte / ben dentro na sa erdade
dos monges, que ant’ avian / da agua gran soidade,
e des alia adeante / foron dela avondosos.

Tanto son da Groriosa / seus feitos mui piadosos…

Pois que viu o cavaleiro / que ssa font’ assi perdera
por prazer da Groriosa, / que lla aposto tollera,
deu a erdad’ u estava / a fonte ond’ el vendera
a agu’ àquele convento, / onde pois foron viçosos.

Alfons X el Savi i la seva cort

El pare Cebrià Baraut[2] opina que el llibre Vermell de Montserrat (1399) deuria explicar, en les seves primeres pàgines avui perdudes, aquest miracle. Es probable que l'autor del text del llibre Vermell, que escrivia a la fi del segle XIV, deuria emprar per redactar les narracions de miracles, que podrien ser unes cent deu en conjunt, el més recent datat a l'any 1332, uns reculls anteriors molt més antics. El text llatí dels primers seixanta-cinc primers miracles del Llibre vermell s'han perdut al destruir-se les primeres deu pàgina d'aquest llibre. Per sort, s'ha conservat una doble traducció castellana d'aquests miracles que estan recollits en les recopilacions fetes en el *Libro de la Historia y Milagros de Nuestra Señora de Montserrate*, de l'abat Pedro de Burgos, imprès a Barcelona l'any 1514, i el manuscrit &II.8. de l'Escorial, també de principis del segle XVI. El pare Baraut indica que la fidelitat dels dos manuscrits queda garantida al comprovar la textualitat de la resta de miracles dels quals es conserva la redacció original llatina.

Abans de comentar aquestes dues redaccions cal esmentar el relat d'aquest miracle contingut en la crònica que Jeroni Münzer del seu viatge al monestir de

Montserrat durant els dies 26 i 28 de setembre de 1494. Diu aquest viatger alemany: "*El cas és que al peu (de la muntanya) del monestir hi ha un poble que tenia una font, que llavors era viva. Una vegada que concorregué molta gent per a la festa de la Santíssima Verge, els manca l'aigua i van enviar uns ases al poble per a buscar-ne, però el propietari no va voler concedir-la. En retornar al monestir (hi) aparegué una font, mentre que el propietari perdé la seva. Avui és anomenada font del Miracle; nosaltres vam beure d'ella*" [3].

L'abat Pedro de Burgos, en el seu llibre *Libro de la historia y milagros hechos a invocación de Nuestra Señora de Montserrat* (1536-37) recull el miracle de la Font amb el número deu en la seva llista de miracles i l'anomena "*Traslada Nuestra Señora una Fuente a la jurisdicción de su casa*". Narra el miracle de la següent manera (s'ha adaptat el text al castellà normatiu): "*Había una Fuente en el término de Collbató, muy cerca de este monasterio, en el valle que ahora llaman de Santa María, i antiguamente Vallmala, de la cual se servía la casa, y peregrinos que a ella venían, siendo total remedio de todos, por la falta de agua que hay en la cumbre de estas montañas. Conoció esta necesidad un caballero que entonces era señor de Collbató, y parecióle la ocasión a propósito para que el convento le diera algún un tributo, les impidió y defendió que el río de su fuente, obligándolos a que con mucho trabajo trajesen agua de muy lejos. Considerando esto los siervos de Dios, y el excesivo precio que les pedía, pareciéndoles que la causa era de nuestra Señora, se la pusieron en sus gloriosas manos, suplicándole los remediases en aquella necesidad. A la cual acudió la clementísima madre de Dios, y castigando la malicia de aquel caballero, milagrosamente la fuente que corría en su jurisdicción se pasó junto a esta santa casa donde ahora se ve, y se llama la fuente del milagro, siendo muy útil al monasterio, cuyos son hoy el castillo y el término de Collbató. Autorizose este milagro por todos los monjes y donados de casa, y por muchos peregrinos que entonces se hallaron aquí presentes, visitando a nuestra Señora de Montserrate a quin sean dadas gracias eternas*" ***[4]***. Com s'ha dit abans, sembla versemblant que aquesta fos la redacció original en llatí de les pàgines perdudes del llibre Vermell.

El manuscrit de l'Escorial assigna el prodigi de la Font del Miracle amb el número onzè. El pare Baurat senyala que aquesta posició té la seva importància i deuria ser la que deuria ocupar dins l'original del Llibre vermell. La rellevància en l'ordre ve pel fet que els miracles estan ordenats per ordre cronològic i això indica que, dins del Llibre vermell aquest miracle formava part del nucli dels fets

prodigiosos més antics atorgats a la Mare de Déu de Montserrat. El text de l'Escorial diu:

"De muchos tiempos se ha visto e aun agora paresce al ojo, una Fuente que se dize del Milagro cerca del monasterio de Montserrate, que estava en el termino de un Caballero, que hera señor de un lugar que se dice Corvatón, una legua del monasterio camino de Barcelona. E como el dicho cavallero conosciese el gran Servicio que la dicha Fuente hazía a los religiosos de la Montaña e a los peregrinos que venían a visitar, pedíales tributo por el servicio de dicha Fuente e haziáles otros mal tratamientos. Por lo qual los religiosos del dicho monasterio suplicaron muchas vezes devotamente a Nuestra Señora, que los librase de la subjeción de aquel cavallero, e ansí lo encomendavan a los peregrinos que venían en romería a Nuestra Señora. Finalmente que la vendita Señora las oyó que mudó aquella agua de la otra parte del torrente en el termino del monasterio, por lo qual hizieron gracias a Nuestra Señora porque quiso socorrer a sus devotos y a su mesma casa".

El pare Baraut comparant el text del manuscrit de l'Escorial amb el poema del rei Alfons X del savi es veu perfectament la identitat entre els dos escrits de tal manera que conclou "*entre un i l'altra hi ha quelcom més que una semblança purament casual: la perfecta identitat de fons palesa una procedència original comuna*". Tot seguit es comparen els dos textos.

A partir d'aquesta cantiga es construí el relat de la llegenda que narra uns suposats fets succeïts a la muntanya de Montserrat. Aquests relats transformen el vers del rei Alfons, afegeixen personatges i ubiquen la font en diversos indrets.

Una altra relat del miracle molt més adornat d'elements llegendaris és: "*a mig camí de Montserrat entre Collbató i el monestir, hi havia una frondosa font d'aigua fresca. Tots els pelegrins l'aprofitaven per refer-se del cansament, apagar la seva set i poder reprendre el camí. Però un dia, Veremond el Roig, senyor del castell de Collbató i home descregut i avar, envià dos servents a la font amb l'encàrrec de cobrar tribut a tot aquell que hi anés per beure o per proveir-se d'aigua. I així, aquell manantial quedà prohibit a la majoria dels pelegrins, que feien vot de pobresa.*

Fins que un pelegrí, que pujava a la muntanya mig mort de set i de cansament, va voler beure de la font. Els criats de Veremond el Roig, en veure que no duia

diners, el van fer fora d'allà, amenaçant-lo de mort si no continuava el camí. L'home a dures penes va arribar a l'ermita de Sant Miquel, i d'allà al Monestir, gràcies a la força que li donaven les seves pregàries. Quan va arribar al portal del monestir, va caure mig mort; però aleshores, d'una roca va començar a brollar aigua, que anà a parar als llavis del pelegrí i el va salvar. Des d'aquell moment, la font del malvat Veremond es va assecar i l'aigua va sortir per la font del Portal o del Miracle, al monestir."

La llegenda de la Font Seca a inspirat alguns poemes montserratins. De tots ells, el més recordat és el que mossèn Cinto Verdaguer presentà al "Premi d'un Segell de Salomó" de 1877 certamen convocat per la societat "La Misteriosa" un poema titulat *La font del Miracle.* A la revista *La Renaixença* del 31 de març de 1877 es publicà la relació d'admesos en el certamen i, amb el número 168, s'identificava el que mossèn Cinto havia presentat aquesta convocatòria. Aquest poema guanyà un accèssit. Sembla que mossèn Cinto no coneixia el text de la cantiga del rei Alfons ja que, avisat per mossèn Collell d'una conferència que havia fet Juan Varela sobre aquestes cantigues, envià una carta l'any 1879 a Menéndez y Pelayo demanant-li el text de la cantiga dedicada a la font del Miracle. En aquesta carta mossèn cinto explica que a aquesta font, anomenada també de la Mare de Déu, li havia dedicat anys enrere un poema.

LA FONT DEL MIRACLE [5]

El dia d'avui
encara rajava.

Cançó de Sant Magí

N'era un pelegrí,
tos graons pujava,
Montserrat verdós,
del cel blau escala.
Ja en troba una font
a mitja muntanya,
lo romeu té set,
vol beure de l'aigua.
Ja en diu un avar
que la font guardava:

– De l’aigua beuràs
si tens or o plata –
No en té el pelegrí,
plorant se n’anava
camí ral amunt
vers l’església santa.

Cada pas que fa
los ulls hi aixecava;
ja el colomar veu,
lo Colom no encara.
¡Quan podrà dormir
dessota ses ales!
Cada pas que fa
de set se desmaia.
Floretes del bosc,
doneu-li rosada;
estrelles del cel,
doneu-li una llàgrima:
del cim ens ho diu
l’Estrella de l’alba.

Ja albira el convent,
ja al portal entrava;
entrant al portal
cau a terra en basca.
– Mongets, bon mongets,
doneu-me de l’aigua.
– De l’aigua que vols
per ací no en raja,
raja part d’allà
d’aquesta muntanya.-

La set és de mort,
el cor se li acaba:
– No em sap greu morir,
Moreneta amada,
però si em sap greu

no veure-us la cara -.
La font de l'avar
als seus peus esclata.

Quan ell ha begut
el tron pujava,
el tron ben daurat
de la Verge Santa.
Del seu cor contrit
li fa presentalla.
Ella pren lo cor,
vol lo cor i l'ànima.
Tot besant sos peus
torna a caure en basca,
tot besant ses mans
l'esperit hi exhala.
El bon Jesuset
a bé morir l'aida,
àngels li fan llum,
ella l'amortalla.

La font de l'avar
font seca és encara,
d'ençà que ha nascut
la font del Miracle.
Maria l'ha fet,
que en sia alabada.
Romeus que hi anau,
beveu-ne de l'aigua;
com baixa del cel,
n'és fresca i gemada

Ubicació inicial de la Font del Miracle en l'indret on avui hi ha les cel·les de l'Abat Oliba

Font del Portal, situació actual (fotografia Josep Maria Guitart)

Victor Balagué, en el seu llibre Montserrat (1850), fa una versió més romàntica de la llegenda de la font Seca. El centre de la mateixa és el capità aventurer del castell de Collbató, Beremund el Roig. Com era propi de l'època la llegenda s'articulà entorn a una damisel·la i a un amor no respòs. Beremund raptà a una noia que estava bevent en la font que, segons indicà Balagué, es deia de Santa Maria i estava en el camí entre Collbató i el monestir de Santa Maria.

Després de tenir la noi segrestada un temps en el seu castell la deixà anar. Apressat pel que havia fet i per rescabalar la seva falta, decidí dotar a la noia amb una renda econòmica però, com que era molt avar, creà un tribut que havia de pagar cada persona que anés a beure a la font i amb la recaptació del tribut pagar la dot. Un dia passà al costat de la font un peregrí i com que tenia set intentà beure aigua. Però com que no duia diners perquè havia fet l'opció de ser pobre hagué de prosseguir el viatge tot assedegat. Poc després, quan arribà extenuat al monestir de Santa Maria, explicà el que li havia passat als monjos i demanà que la Verge castigués el capità Beremund. En aquell instant s'assecà la font de Collbató i aparegué davant del portal del monestir de Santa Maria un gran forat ple d'aigua. Segons explica Victor Balaguer aquesta sorgiment no és pròpiament una font, sinó un simple dipòsit d'aigües pluvials, malgrat tot fou anomenada font del Port o del Miracle perquè cregueren que fou la Mare de Déu qui havia traslladat la font de Santa Maria, a seca, a aquest indret.

Ferran Soldevilla, l'any 1954, convertí el poema en una peça teatral en dos quadres i vers, *La fonts del Miracle*, que fou premiada l'any 1952 en el concurs del Centenari de la restauració de l'escolania de Montserrat. La mateixa escolania representà aquesta obra l'any 1953 amb música de Ferran Civil. El text d'aquest obra teatral es troba a la col·lecció Catalunya teatral, 281 (Barcelona, Millà 1994)

En tots els relats, dels més antics als més moderns, queda ben establert que les dues fonts estan estretament relacionades, doncs una neix com a resulta d'un miracle que li dóna aigua i deixa seca l'altra. El que no està tan clar és la localització de la font que quedarà seca. Aquesta circumstància es dedueix del text del manuscrit de l'Escorial que reprodueix el primitiu del Llibre vermell, quan diu "*mudó aquella agua de la otra parte del torrente en el termino del monasterio*". El trasllat d'ubicació de la font deu comportà que la primera desaparegui que és el mateix, que es quedi sens aigua.

Localització de la Font Seca segons el mapa de l'Editorial Alpina

¿On estava la font que quedà seca? La localització de la font varia entre alguns relats antics. La primitiva cantiga del rei Alfons X al parlar de la font diu *"Monssarrat éste chamado / o logar u é a fonte / saborosa, grand' e crara, / que naç' encima dun monte, /que era dun cavaleiro; / e d'outra parte de fronte avia un mõesteyro / de monges religiosos*. Sembla que la font que es quedarà seca pel miracle estava a prop del monestir, en front d'ell. Jeroni de Münzer, a finals del segle XV, situa la font en el municipi de Collbató "*van enviar uns ases al poble per a buscar-ne*". L'abat Pedro de Burgos és molt explícit situa la font molt propera al monestir: "*había una Fuente en el término de Collbató, muy cerca de este monasterio, en el valle que ahora llaman de Santa María, i antiguamente Vallmala*". De les seves paraules sembla que la font que quedà seca pel miracle es trobava en el torrent de Santa Maria. ¿On estava realment la font?; el lloc on avui la topografia situa la font Seca ¿és l'indret on estava?. Falten dades per situar amb certesa la font de la llegenda, tot i que els indicis poden suggerir que el lloc on avui la llegenda moderna situa la font seca probablement no sigui el lloc de la primitiva font.

Font Seca

És notori, pels que coneguin l'indret, que hauria estat un miracle més agraït haver fet brollar una altra font per aquells indrets ja que, tal com és evident pels excursionistes, no hi ha font alguna fins arribar a la font del Portal (font del Miracle) del monestir de Santa Maria.

Arribats fins aquí, queda un tema per resoldre, ¿què és l'edificació que es troba en el torrent de la Font Seca al costat del camí de la Costa de Collbató o camí de les Bateries?. Sota una escletxa entre dues roques, una paret de pedra tanca una cavitat natural per retenir l'aigua tot formant un dipòsit força gran. Hi ha un forat a la part de dalt de la cavitat, des d'on es pot veure l'interior de la cisterna. La construcció queda per sota del camí i entre les roques i la vegetació del vessant passa fàcilment desapercebuda. Ben segur que es tracta d'una font que neix d'una antiga mina d'aigua que deuria existir en aquest indret. Aquesta edificació és dels estils de les fonts mina que existeixen en molts llocs de Catalunya, a Montserrat existia antigament una en el pla dels Ocells. La construcció del torrent de la Font Seca recorda a la font Vedruna o de can Roure que es troba en el municipi de les Planes d'Hostoles (Garrotxa). És una font de quatre metres d'alçada en forma de caseta. És una font datada a l'any 1769. La construcció està

feta de pedra i la mina està a un metre d'alçada tancada amb una porteta de fusta [6].

Font Vedruna o font de can Roure (Les Planes d'Hostoles) Fotografia de Toni Seuma

Per això hom pot pensar que aquesta construcció del torrent de la Font Seca és una antiga font de mina d'aigua. L'altra cosa és que aquesta font sigui la que s'esmenta en els orígens de la llegenda de la Font del Miracle. Atès que en les descripcions inicials de la llegenda de la Font del Miracle el doll que s'asseca sembla situat més proper al monestir, podria ser que les versions més modernes de la llegenda associessin una mina assecada en el torrent amb la font que s'esmenta en les versions primigènies de llegenda.

[1] Pozo Marcet, J (2013) *Nostra Senyora de Montserrat a les Cantigues de Santa Maria"* a Documenta, Monistrol de Montserrat any V, nº 17 Gener-Març

[2] Baraut, C (1949-1950) *Les Cantigues d'Alfons el Savi i el primitiu "liber miraculorum" de Nostra Dona de Montserrat* Estudis Romànics pp.79-92

[3] Olivar, A. 1985 *Jeroni Münzer a Montserrat,* Butlletí del Santuari nº 12, 2ona època, pàgina 29 maig-agost.

[4] De Burgos, Pedro 1550 *Libro de la historia y milagros hechos a invocación de nuestra Señor de Montserrat"* página 57

[5] Verdaguer, J. (2003) *Montserrat. Llegendari, cançons* versió de Narcís Garolera. Edicions de 1984

[6] Seuma, T. blog *La brolla d'en Toni* http://labrolla.blogspot.com.es/2012_02_01_archive.html